

CARA MARIA. GRADNIKOVA PISMA SESTRIČNI MARI SAMER IZ TRSTA IN NJENI PREVODI GRADNIKOVE POEZIJE

Ana Toroš

Fakulteta za humanistiko, Nova Gorica
ana.toros@ung.si

DOI:10.4312/Obdobja.36.235-242

Prispevek postavlja temelje za raziskovanje malo poznanega poglavja literarne zgodovine, in sicer medvojne stike med slovenskimi književniki in italijanskim tržaškim literarnim krogom. Analizira na novo odkrito pisemsko korespondenco med Alojzom Gradnikom in Tržačanko Mario Samer ter njene rokopisne prevode Gradnikove poezije. Pri tem ugotavlja, da se je že v medvojnem obdobju pripravljala Gradnikova pesniška zbirka v italijanščini in da so pri njenem nastajanju sodelovali pomembni tržaški kulturniki.

Alojz Gradnik, Maria Samer, Dario de Tuoni, Trst, slovenska poezija

The article establishes a base for research of a little-known chapter in literary history: the interwar correspondence between Slovene authors and the Italian Triestine literary circle. The newly discovered correspondence between Alojz Gradnik and the Triestine Maria Samer is analysed, as well as her handwritten translations of Gradnik's poetry. It is also revealed that an Italian collection of Gradnik's poetry was being prepared during the interwar years and that prominent Triestine cultural figures aided its conception.

Alojz Gradnik, Maria Samer, Dario de Tuoni, Trieste, Slovene poetry

1

Pomemben del obsežne literarne zapuščine Alojza Gradnika predstavljajo rokopisi njegovih prevodov in pisemska korespondenca z domačimi in tujimi kulturniki.¹ Ta korespondenca je z literarnega vidika podatkovno bogata in omogoča rekonstrukcijo marsikaterega Gradnikovega pesniškega in prevajalskega dela. Še posebej pomembna je Gradnikova korespondenca s sestrično Mario Samer iz Trsta, ki doslej še ni bila predmet preučevanja. S pomočjo te korespondence lahko namreč rekonstruiramo literarnozgodovinsko poglavje, ki zadeva Mariino prevajanje Gradnikove poezije v italijanščino.

Maria Samer, Gradnikova sestrična po materini strani, ni omenjena na straneh literarne zgodovine. Skope omembe v slovenskih časopisih prve polovice 20. stoletja jo navajajo kot Gradnikovo sorodnico in prevajalko njegove poezije. Nekaj več podatkov o njej najdemo v zasebni zapuščini Alojza Gradnika in njegovi zapuščini v NUK-u (Ms 1398). Mariina mati Pascutte Godeas je bila sestra Gradnikove matere Lucie

¹ Del zapuščine se hrani v NUK-u, drugi del zapuščine je v lasti Gradnikovih dedičev.

Godeas, po rodu Furlanka. Po poroki z Italijanom se je iz okolice Krmina (blizu Medane) preselila v Trst, kjer se je Maria rodila in nato živela, najbrž vse do smrti. Leti njenega rojstva in smrti nista znani, njena zadnja pisma v Gradnikovi zapuščini so z začetka sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Prav tako je v zasebni zapuščini dopis (Marcello Samer, Trst, 1. avgust 1990; pismo Sergeju Gradniku na Bled), iz katerega bi se dalo sklepati, da je Maria umrla poleti leta 1990. Po pričevanju Gradnikovega sina Sergeja Gradnika Maria ni bila poročena, zaposlena naj bi bila kot blagajničarka v eni izmed tržaških trgovin. Prosti čas pa je, tako kot njen bratranec Alojz Gradnik, izkoristila za literarno udejstvovanje (branje, prevajanje, literarno ustvarjanje). Zнала je več jezikov: furlansko, italijansko, špansko, nemško, angleško in slovensko, vendar ni znano, kakšna je bila njena jezikovna zmožnost v vsakem od teh jezikov. Prva dva jezika, ki se ju je naučila, sta bila po vsej verjetnosti materin furlanski jezik in očetova italijanščina. Šolala se je zagotovo še v času Avstro-Ogrske, tako da je bila nemščina njen prvi tuji jezik. Kasneje se je naučila še španščino in slovenščino, jezika, ki sta jo v prvi vrsti zanimala zaradi sorodstvenih vezi, in angleščino. Iz španščine je prevajala poezijo argentinskega bratranca Eduarda Dughere in Gradnikovo poezijo v italijanščino. Bila je ključni posrednik med Gradnikom in italijansko tržaško literarno elito, predvsem italijanskimi pesniškimi krogi v Trstu.

Tako Gradnikova pisma Marii kot rokopis Mariinih prevodov Gradnikove poezije so del zasebne zapuščine Alojza Gradnika, ki do sedaj še ni bila popisana. V nadaljevanju bo zato na kratko predstavljena rokopisna zbirka Mariinih prevodov, ki ji bo sledila analiza Gradnikovih pisem Marii, osredotočena na odlomke o Mariinem prevajalskem delu.

2 Izbor Gradnikove zbirke v italijanščini

V zasebni zapuščini je ohranjen osnutek zbirke Gradnikove poezije z naslovom *Versi*, ki ni bila nikoli izdana. Gre za vezano knjigo, ki ni paginirana in datirana. Ohranjeni izvod je najbrž unikat. Obsega dva razdelka: *L'albero della vita* in *Il contadino parla*. Prvi razdelek je najverjetneje poimenovan po razdelku iz Gradnikove zbirke *Svetle samote* (1932), ki nosi naslov *Drevo življenja* (v it. *l'albero della vita*), čeprav vsebuje druge pesmi kot izbor v *Svetlih samotah*.

Pesmi v zbirki *Versi* so v tipkopisu, spremljajo jih številne na roko vstavljene opombe; nekatere zadevajo pravopis oz. opozarjajo na tipkarske napake, večinoma pa gre za vsebinske popravke in komentarje. Glede na pisavo in podatke v Gradnikovih pismih Marii lahko z veliko gotovostjo sklepamo, da je opombe k besedilu prispeval Gradnik sam.

V zbirki ni podatka o prevajalcu, le pri nekaterih pesmih je navedeno, da gre za verzijo prevoda Marie Samer. Kot bo razvidno iz vsebine samih pisem, lahko kljub temu z veliko gotovostjo trdimo, da je Maria prevajalka celotne zbirke.

Prvi razdelek, *L'albero della vita*, obsega 18 pesmi, drugi 14 pesmi. 75 odstotkov pesmi (24 pesmi) je iz zbirke *Večni studenci*. Iz zbirke *Svetle samote* je šest pesmi, iz zbirke *De profundis* dve (ki sta vključeni tudi v zbirko *Svetle samote*). V splošnem

lahko torej rečemo, da so bile za zbirko predvidene pesmi iz Gradnikovih dveh zbirk iz tridesetih let prejšnjega stoletja.

Krovna tema izbranih pesmi je bivanjska. Osredotoča se na življenje kmeta, ki je eksistencialno povezan z zemljo, ki mu pomeni vir preživetja, in s člani družine, ki iz generacije v generacijo sodelujejo pri obdelovanju zemlje in kmečkih opravilih. Na ozadju te kmečke identitete in mentalitete je vseskozi prisotna zavest o človekovi minljivosti, ki pa je sprejeta umirjeno kot del naravnega procesa, ki predpostavlja smrt (zima) in ponovno rojevanje (pomlad). Življenje kmeta je s tega vidika neminljivo, saj se nadaljuje v potomcih in v družinski tradiciji obdelovanja domače zemlje.

Ob pesmih v zbirki je v tipkopisu zabeleženo, v kateri italijanski reviji je bila pesem objavljena. Kar polovica pesmi (16 pesmi) je bila namreč objavljena v revijalnem tisku od novembra leta 1938 do novembra leta 1939. Večina pesmi je bila objavljena v tržaškem časopisu *Piccolo della sera*. Tri Gradnikove pesmi iz te zbirke so bile natisnjene v časopisu *Meridiano di Roma* (julij in avgust 1939). Februarja 1939 sta bili natisnjeni dve pesmi iz zbirke v furlanski reviji *Panarie*. Novembra istega leta je bila ena Gradnikova pesem objavljena v periodični publikaciji *Poeti d'oggi*, številka 23.

V Gradnikovi zapuščini najdemo nadalje seznam prevedenih pesmi iz *Večnih studencev*, napisan na roko. Kot prevajalka je navedena Maria Samer. Na seznamu je 22 pesmi in izbor delno sledi tistemu iz zbirke *Versi*. Zelo verjetno gre za prvotni osnutek prevodov, ki so bili dodelani za zbirko *Versi*. Tako denimo v tem seznamu pesem Postaja na romanju nosi naslov *Fermata* nel pelegrinaggio in je kasneje v zbirki *Versi* in v revijalni objavi spremenjena v *Sosta* nel pelegrinaggio [poudarila A. T.]. Med pesmimi, ki jih v zbirki *Versi* ni, je navedenih naslednjih deset pesmi iz zbirke *Večni studenci*: Mrtvi materi (I–III), Zima, Pogovor, Molčeče ure, Kraška pomlad, Drevo, Mimo naju teče čas in Kmet govori pokojni ženi.

Žal tega sklopa pesmi v navedeni zapuščini ni najti. Pač pa je poleg zbirke *Versi* ohranjen še en sklop Gradnikovih pesmi, prevedenih v italijanščino, v tipkopisu in večinoma brez popravkov. Ta sklop ni pospremljen s seznamom prevedenih pesmi. Med pesmimi najdemo tudi tiste, ki so bile vključene v zbirko *Versi*, včasih v drugi različici prevoda (npr. L'ultima soglia, kasneje L'ultima via). Pri nekaterih prevodih je kot prevajalka navedena Maria Samer, tako da lahko sklepamo, da so njeni tudi ostali prevodi. Literarnozgodovinski kontekst teh prevodov razberemo iz Gradnikovih pisem Marii.

3 Gradnikova pisma Marii Samer

V času nastajanja evidentiranih prevodov sta si Gradnik in Maria Samer kontinuirano dopisovala. Ohranjena korespondenca med njima se začne z letom 1937 in končuje z letom 1944. Iz vsebine pisem iz leta 1937 nedvoumno izhaja, da sta se zelo dobro poznala že pred tem. Najbrž sta si tudi že dopisovala, le da se pisma iz zgodnejšega obdobja niso ohranila. Vsebina ohranjenih pisem se vrti okoli osebnih in družinskih zadev ter literature. Glede na predmet našega zanimanja se bomo osredoto-

čili na tiste pisemske odlomke, ki so povezani z Mariinimi prevodi Gradnikove poezije.

Poudariti je treba, da imamo na razpolago le Gradnikova pisma Marii, ne pa Mariinih pisem. Kljub temu nimamo težav pri rekonstrukciji vsebine njunega dopisovanja, saj Gradnik v pismih postavlja vprašanja, pojasnjuje, se zahvaljuje in naroča Marii ter odgovarja na njena vprašanja, dvome, očitke. Gradnikova pisma so večinoma v rokopisu, pisava je, razen redkih izjem, čitljiva. Vsa ohranjena korespondenca je potekala v italijanščini in Gradnik skoraj vsa pisma začenja z uvodnim nagovorom »Cara Maria«.

Vsebina Gradnikovih pisem, predvsem med letoma 1938 in 1939, je z literarno-zgodovinskega vidika bogata. Poleg uvida v ozadje nastajanja Gradnikovih prevodov v italijanščino lahko denimo sledimo nastajanju Gradnikovih prevodov italijanske poezije *Italijanska lirika*, ki je potekalo sočasno z Mariinim prevajalskim delom in pri katerem je imela Maria Samer pomembno vlogo, saj je Gradnika zalagala z zbirkami poezije, slovarji in drugim gradivom, ki ga je Gradnik potreboval. Pa ne zgolj to. Gradnik je imel včasih težave pri razumevanju italijanskih izvirkov, še posebej trd oreh so bili zanj soneti Michelangela Buonarrotija, tako da je Mario velikokrat prosil za pomoč pri razumevanju vsebine: Maria je pesem običajno predelala v prozo (v italijanščino ali v nemščino).

Gradnik je Marii v pismu z dne 21. novembra 1939 priznal, da je v stiku s celotno (italijansko) tržaško elito (»Vedo, che sei in contatto già con tutta Trieste letteraria«). Ta stik je ob pozitivnih učinkih Gradniku prinesel tudi marsikatero zadrego, saj je Maria želela, da bi Gradnik v *Italijansko liriko* vključil čim več italijanskih tržaških pesnikov, njunih sodobnikov. Gradnik se je predloga večinoma branil, saj je menil, da pesniki ne dosegajo zadovoljive ravni drugih italijanskih pesnikov. Opazno število pisem omenja denimo neuspeh pri prevajanju pesnice Nelle Doria Cambon (1872–1948),² ki pa jo je bil Gradnik nazadnje le primoran vključiti v antologijo. Od tržaških imen se v zbirki pojavijo še Dario de Tuoni, Enrico Fornis in Umberto Saba. Gradnikova korespondenca omenja obenem dve italijanski tržaški pesnici: Bice Polli in Lina Galli, ki pa nista vključeni v antologijo.

V sklopu tržaškega kulturnega kroga gre Umberta Sabo omeniti tudi kot lastnika tržaške knjigarne, iz katere je Gradnik naročal knjige, običajno prek naročil Marii. V krogu tržaške kulturne elite je bil še slavist Umberto Urbani, ki ga je Gradnik prek Marie obveščal o izidih svojih prevodov iz italijanske literature.

Iz pisem je obenem razvidno, da je bila Maria občasno posrednica med Gradnikom ter še nekaterimi drugimi italijanskimi slavisti (Luigi Salvini in Bartolomeo Calvi), vplivnim literarnim kritikom iz Trsta Silviom Bencom in Ado Negri. Ravno tako sta si Gradnik in Maria izmenjevala mnenje o prebranih literarnih delih ter člankih in drugih zapisih, v katerih je bil govor o Gradnikovem pesniškem in prevajalskem delu (*Slovenec, Jutro, Morgenblatt, Modra ptica*).

² Nella Doria Cambon je bila hči Elise Tagliapietra Cambon, okoli katere se je zbirala takratna iredentiščno usmerjena italijanska tržaška literarna elita, pa tudi Carducci. Več o pesnici gl. Curci 1993.

Z literarnozgodovinskega vidika manj bogata je korespondenca zadnjih let, torej v času druge svetovne vojne, ki se bolj osredotoča na dnevne tegobe in na druge, z vojno povezane dogodke. Usoda Mariinih prevodov bi lahko bila drugačna, če ne bi vmes posegel vojni čas. Ne gre namreč pozabiti, da je dopisovanje med Gradnikom in Mario večinoma potekalo na relaciji med Trstom (Kraljevina Italija) in Zagrebom (Kraljevina Jugoslavija), torej v času politike kulturnega zблиževanja med obema državama (Jan 1995), in v tem kontekstu bi zelo verjetno lahko prišlo do izida Gradnikove zbirke v italijanščini. Po vojni italijanski slavisti niso imeli več istega političnega interesa za podpiranje tovrstne prevodne dejavnosti. Meja med Jugoslavijo in Italijo je obenem postala simbolna meja med vzhodnim in zahodnim blokom. Kljub temu bi bilo zmotno meniti, da so izdajo zbirke preprečile zgolj te zunanje okoliščine. Pomemben dejavnik so bile tudi kritike Mariinih prevodov, ki so zatrlje njeno prevajalsko vnemo. Avtorja teh kritik sta bila takratni lektor za italijanski jezik na ljubljanski univerzi in Gradnik sam.

Prve pisemske omembe Mariinih prevodov datirajo v leto 1938. Gradnik je v tem letu Mario spodbujal k prevajanju in v pismu z dne 12. julija 1938 pohvalil njene prevode, za katere je menil, da so boljši od Salvinijevih. Ta italijanski slavist se je namreč s slovensko književnostjo ukvarjal le v manjši meri, v sklopu drugih južnoslovenskih literatur (Jan 2001), njegovo znanje slovenskega jezika je bilo pomanjkljivo.

Nadaljnji premik v Mariinem prevajalskem delu pomeni Gradnikov predlog (25. julij 1938) objave petih ali šestih pesmi v reviji *Piccolo della sera*, s spremno besedo Umberta Urbanija. V tem poletnem času (27. julij in 2. avgust 1938) je Gradnik nasploh izražal presenečenje nad njenim prevajalskim talentom in se čudil njenemu napredku v znanju slovenščine. Pri pridobivanju jezikovne zmožnosti ji je pomagal Gradnik sam: tako kot je Maria Gradniku včasih pomagala pri razumevanju italijanskih izvornikov, je tudi Gradnik včasih Marii pomagal razumeti svoje pesmi v slovenščini. Na tak primer naletimo v pismu z dne 10. avgusta 1938: »Dahnil è verbo non sostantivo. Viene da 'dahnniti'. In tedesco: 'er hat angehaucht' .«

Intenzivno delo poleti je obrodilo sadove in 22. septembra 1938 je Gradnik vnovič podal mnenje, da so Mariini prevodi že toliko dozoreli, da jih Maria lahko pokaže Urbaniju, in predlaga objavo v *Piccolu della sera*, pri katerem je Urbani v tem času sodeloval. Prevodi so bili dejansko objavljeni in čez nekaj mesecev je Gradnik sestrični s ponosom sporočil, da jo je kot prevajalko svoje poezije omenil v pogovoru za *Jutro* (16. februar 1939).³

Tudi leto 1939 se je začelo obetavno, saj Gradnik v tem času ocenjuje, da so Mariini prevodi že dovolj dobri, da jih lahko namesto v časopisu *Piccolo della sera* začne objavljati v kaki drugi reviji (17. februar 1939). Poleg tega je spomladi leta 1939 (20. april 1939) Gradnik v naglici pisal Marii, da se je pokazala možnost, da bi nekaj njegovih še neobjavljenih pesmi natisnili v knjižni obliki, skupaj s poezijo pred kratkim umrlega srbskega pesnika Milana Rakića (1876–1938), ki bi jo v italijanščino prevedel Vladimir Nazor.⁴ Ponudbo naj bi Gradnik prejel od direktorja Inštituta za

³ Gre za objave, na katere smo opozorili v drugem delu prispevka.

⁴ Podatkov o dejanskem izidu zbirke nismo našli.

italijansko kulturo v Ljubljani (*Istituto italiano di cultura in Slovenia*). Gradnik je v ta namen pripravil seznam pesmi, ki jih je našel na svojem domu, in Mario prosil, naj mu pošlje vse prevode njegove poezije.⁵

V tem času sta začela Maria in Gradnik tudi že razmišljati o knjižni izdaji prevodov (22. april 1939). Najbrž je Maria Gradniku pisala, da bi lahko Gradnik izdal prevode v samozaložbi, saj ji je ta odgovoril, da bi bilo to tvegano in da bi bilo bolje dobiti mecena. Najbrž je Gradnikov odgovor narekovala želja, da bi njegovi prevodi izšli pri kateri od uveljavljenih založb in s tem poželi večji uspeh.

V poletnem času ([2]. julij 1939) je Gradnik Mario prosil, naj piše tržaškemu literatu Dariu de Tuoniju (1892–1966) s predlogom, da pripravi članek o njem za *Meridiano di Roma*. Ker ni bil prepričan, ali Tuoni zna slovensko, Marii naroča, naj mu pošlje svoje prevode in Gradnikove biografske podatke. Mario obenem spodbudi, naj pošlje prevode v navedeni rimski časopis. Njeni prevodi so bili kmalu za tem objavljeni v *Meridianu di Roma* in Gradnik ji je čestital za tak uspeh (»Il salto da Trieste a Roma ti fa onore«; 24. avgust 1939) in ji obenem sporočil, da je bil njen prevajalski dosežek zabeležen v *Jutru* (Gradnikovo pismo z dne 8. avgusta 1939).

Gradnikove ambicije so se s tem uspehom, kot kaže, povečale in v začetku jeseni (11. september 1939) je od Marie eksplicitno zahteval, naj prevode pošilja samo še v *Meridiano di Roma* in ne več v *Piccolo della sera*. Proti koncu istega leta 1939 (30. november 1939) pa je Mario že spraševal, ali je našla založnika za svoje prevode.

Da so bile Gradnikove ambicije visoke, razkriva tudi pismo z dne 7. maja 1940, v katerem izvemo, da je Gradnik Mariine prevode poslal lektorju italijanskega jezika na ljubljanski univerzi, ki naj bi bil tudi direktor Inštituta za italijansko kulturo v Ljubljani.⁶ Maria je očitno z nestrpnostjo pričakovala oceno svojih prevodov, ki pa ni bila spodbudna, saj je bil lektor mnenja, da bi jih moral dodelati kakšen pesnik (25. maj 1940). Gradnik je v ta namen predlagal Umberta Sabo ali Daria de Tuonija. Obenem je Marii poslal seznam pesmi za zbirko, ki sta jih izbrala skupaj z lektorjem.⁷ V naslednjih dneh (30. maj 1940) si je Gradnik premislil in Marii predlagal, da skupaj pregledata pesmi, ko pride v Trst. Ker pa Gradniku ni uspelo priti v Trst, je Marii nazadnje predlagal, da za pomoč vendarle prosi Daria de Tuonija (pismo z dne 8. junij 1940). Gradnik je predlagal v prevod še nekaj dodatnih pesmi iz zgodnjega obdobja.

V približno istem času (17. junij 1940) je postalo jasno, da predlog vključitve Gradnikovih pesmi v zbirko s pesnikom Rakićem ne bo sprejet. Kot je Gradnik pojasnil Marii, naj bi bil razlog v pomanjkanju prostora za Gradnikove prevode v zbirki. Možno pa je seveda, da so bili Mariini prevodi ocenjeni kot ne dovolj dobri oz. da so na spremembo uredniške politike vplivale druge okoliščine.

Kakorkoli že, 30. junija 1940 je Gradnik prejel prevode Daria de Tuonija in izrazil navdušenje nad njimi. Menil je, da bi de Tuoni z Mariino pomočjo lahko Gradnikove pesmi prevajal v rimani obliki. Iz samega pisma sicer ni jasno, ali gre za izključno

⁵ Gre za seznam pesmi iz zbirke *Večni studenci*, ki smo ga navedli v uvodnem poglavju.

⁶ Po podatkih iz časopisnih virov je bil direktor inštituta Evelino Gasparini, medtem ko je bil lektor na univerzi Stanko Leben (*Slovenski dom*, 9. april 1940; *Slovenec*, 30. oktober 1940).

⁷ Gre za zbirko *Versi* iz Gradnikove zasebne zapuščine, ki smo jo navedli v uvodnem poglavju.

njegove prevode ali za predelavo Mariinih prevodov. Upoštevajoč predhodno korespondenco pa je zelo verjetno, da je Dario de Tuoni delal na osnovi Mariinih prevodov in v sodelovanju z njo, kar potrjuje tudi Gradnikova zahvala ob prejemu *Meridiana di Roma* (18. avgust 1940). Gradnik se v pismu Marii zahvaljuje za njeno delo in jo obenem prosi, da se Dariu de Tuoniju v njegovem imenu zahvali za prevode. V prid domnevi lahko primerjamo Mariin in de Tuonijev prevod odlomka Gradnikove pesmi *Nova Golgota* iz zbirke *Zlate lestve*:

Črni dež na zemljo lije, lije.	Pioggia nera cade sulla terra	È nera la pioggia che batte la terra,
Črne ptice letajo po zraku.	neri uccelli [volano] nell'aria,	son neri gli uccelli che rigano l'aria,
Črne zvezde sijajo na nebu.	stelle nere splendono nel cielo.	le stelle nel cielo risplendono nere.
Alojz Gradnik	(prev. Maria Samer)	(prev. Dario de Tuoni)
	(Zasebna zapuščina A. Gradnika)	(NUK: Ms 1398)

Primerjava Gradnikovega izvirnika z obema prevodoma pokaže, da je Mariin prevod bolj dobeseden od de Tuonijevega in da ohranja metrično strukturo trohejskega deseterca brez rime. De Tuonijev prevod daje vtis, da izhaja iz Mariine predloge in da jo nadgrajuje v smeri bolj poetičnega jezika, pri čemer opušča metrično strukturo izvirnika (uporablja dvanajsterec).

Najbrž je Gradnik v zahvalo de Tuoniju in v želji, da bi nadaljeval s prevajanjem njegovih pesmi, prevedel in objavil nekaj pesmi Daria de Tuonija, o čemer je govora na več mestih v pismih Marii, denimo v pismu z dne 28. septembra 1940, v katerem poroča, da nadaljuje s prevajanjem tega italijanskega tržaškega avtorja, pri čemer ga zanima, ali tudi de Tuoni nadaljuje s prevajanjem njegove poezije.

Sklepamo lahko, da je takšen razplet dogodkov zavrli Mariino prevajalsko vnemo, saj je Gradnik začel k prevajanju spodbujati Daria de Tuonija, pri čemer njeni prevodi, ki so bili po vsej verjetnosti podlaga njegovim prevodom, niso bili razumljeni kot literarni prevodi, temveč zgolj osnutki. Tako lahko vsaj sodimo na podlagi dejstva, da se odslej kot prevajalec Gradnikove poezije pojavlja le Dario de Tuoni (denimo v objavi v *Meridianu di Roma* (1940) in rimski reviji za literaturo in umetnost *Primato* (1941)). Domnevi v prid govori tudi podatek iz Gradnikovega pisma Marii z dne 12. junija 1941, iz katerega lahko delno rekonstruiramo kontekst prevajanja za revijo *Primato*: Gradnik je namreč Marii pisal, da je prejel ponudbo za objavo dveh ali treh še neobjavljenih pesmi v reviji *Primato*. V ta namen jo je prosil, da sama ali v sodelovanju z Dariem de Tuonijem pripravi prevode za objavo. Pri tem je izrazil željo, da bi se prevedlo katero od navedenih pesmi iz zbirke *Zlate lestve*: Orel in smreka, Vprašanje, Tužna pesem, Konec, Nova Golgota, Mrtvi vojak v tujini in Gozd v jeseni. Kot prevajalec je bil v objavi naveden le de Tuoni.⁸

Dokončen udarec pa je za Mario verjetno pomenila Gradnikova ponesrečena izjava, naj se nikaner ne trudi s prevodi iz cikla *Napisi na mesece* (*Zlate lestve*), ker je treba pri prevajanju le-teh nujno ohraniti meter in rimo (22. januar 1941). Očitno je Mario ta izjava zelo prizadela, saj se ji je Gradnik v pismu z dne 14. februarja 1941

⁸ Izhajamo iz podatka v *Zbranem delu Alojza Gradnika* (2. knjiga): kot prevajalec Gradnikove pesmi *Moje življenje*, objavljene v reviji *Primato* (1941), je naveden le Dario de Tuoni.

opravičil. Kljub temu ni podatkov, da bi Maria v naslednjih letih še prevajala njegovo poezijo oz. prevedla katero od Gradnikovih pesmi iz zadnjih dveh pesniških zbirk iz leta 1944. Prav tako v naslednjih letih v Gradnikovih pismih sestrični ni več govora o njenem prevajalskem delu. Gradnik celo nekoliko zbode Mario (4. marec 1944), da bo za razumevanje njegove najnovejše zbirke *Pesmi o Maji* potrebovala pomoč slovenske prijateljice, saj je najbrž že izgubila prevajalsko prakso (»Poi hai gia perduto un po la pratica del tradurre, vero?«).

4 Sklepne misli

Ne glede na razplet dogodkov lahko sklenemo, da je bila Mariina neobjavljena pesniška zbirka *Versi* prvi poskus predstavitve Gradnikove poezije italijansko govorečemu bralstvu. Zbirka sloni na Gradnikovih pesmih iz zrelega obdobja (*Večni studenci*) oz. na njegovi najnovejši pesniški produkciji. Zbirka *Večni studenci* je izšla leta 1938, načrti za izid prevedenih pesmi pa so bili aktualni že v letih 1939 in 1940.

Gradnikova pisma Marii so dragocena, saj smo lahko prek njih pojasnili knjižno vrzel oz. odsotnost Gradnikove italijanske zbirke v prvi polovici 20. stoletja, ki bi bila glede na siceršnjo Gradnikovo kulturno vlogo v tem času pričakovana. Na dejanski izid italijanske zbirke je bilo treba počakati do leta 1984, ko izidejo *Poesie*, ki pa po številu prevedenih pesmi ne dosegajo Mariine zbirke. Gradnik je bil v italijanskem prevodu celovito prikazan šele pred nekaj leti, v zbirki *Eros – Tanatos*, ki jo je pripravila Fedora Ferluga Petronio, tudi sama Tržačanka.

Gradnikova pisma Marii razpirajo še nekatera druga relevantna literarnozgodovinska vprašanja, npr. vprašanje Gradnikovih stikov z italijanskim tržaškim pesniškim krogom in nastajanje Gradnikove *Italijanske lirike* ter vprašanje Mariine vloge in pomena v obeh ozirih, kar bo vse predmet prihodnjih raziskav.

Viri

Zapuščina Alojza Gradnika: Gradnikova pisma Marii Samer in rokopisi njenih prevodov Gradnikove poezije (v lasti dedičev).

Gradnikova zapuščina. Narodna in univerzitetna knjižnica [= NUK]: Ms 1398.

Literatura

CURCI, Roberto idr., 1993: *Bianco, rosa e verde: Scrittrici a Trieste fra '800 e '900*. Trst: Lint.

GRADNIK, Alojz, 1984–2008: *Zbrano delo I.–V. knjiga*. Uredili Miran Hladnik idr. Ljubljana: DZS (od zv. 3 dalje založba Litera).

GRADNIK, Alojz, 1984: *Poesie*. Uredil Hans Kitzmüller. Cormòns: Braitan.

JAN, Zoltan, 1995: Zanimanje za slovensko književnost v obdobju fašizma. *Primorska srečanja* 19/170–171. 422–428.

JAN, Zoltan, 2001: *Poznavanje slovenske književnosti v Italiji po letu 1945*. Ljubljana: Rokus.